

De overstroming aan den IJzer.

daagden nu Duitschers op en braakten machinegeweren hun schroot. Veel soldaten, welke door de afleidingsvaart een uitweg wilden zoeken, verdronken.

Kolonel Delobbe zag het gevaar van een verrassing. Onder luid zegegeroep stormde de vijand nader. De officier slaagde er in voor de sluizen een afdeeling stand te doen houden en daar een linie te vestigen.

Een vrij groot aantal manschappen van het 7^e was omsingeld en werd naar Oostende geleid en vertrok den volgenden dag van daar naar Duitschland. De rest van het weer zoo geteisterde regiment verzamelde zich te Coxyde en moest dan naar den sektor van Ramskapelle.

De Fransche 81e territoriale divisie lag onder bevel van generaal Trumelet-Faber te Nieuwpoort. Zij werd versterkt door een bataljon van het 2e regiment fusiliers, die onder de Joncquières naar Oost-Duinkerke kwamen.

Nee, de fusiliers hadden ook geen rust. We

zagen hen op 15 en 16 November van Diksmuide vertrekken.

Na eenige dagen verblijf in het reeds overvolle Hoogstade, mochten ze naar Frankrijk, maar pas een dag bevond de brigade zich te Saint-Pol bij Duinkerke of generaal d'Urbal, kommandant der Fransche troepen in Vlaanderen, riep haar terug, daar hij een nieuw offensief der Duitschers verwachtte. Dit offensief brak echter niet los, en het 1^e regiment werd te Loo en het 2e te Pollinckhove gekantonneerd.

't Was in de kerk van Loo, dat het 1e regiment de dagorder van generaal d'Urbal hoorde voorlezen, waarop de namen van al de gesneuvelde officieren vermeld stonden.

Ontroering greep ieder aan, toen het telkens onder de gewelven klonk: « Mort à Dixmude ».

Van het 2e regiment werd dus een bataljon naar Nieuwpoort gestuurd.

Te Nieuwpoort immers bleef altijd het gevaar voor een overrompeling bestaan. Een brigade van

de 81° territoriale divisie had den 8ⁿ te vergeefs getracht Lombardzijde te nemen en andere afdeelingen mislukten insgelijks in de volgende dagen.

Alle aanvankelijke suksessen braken weer op de steeds aanrukkende overmacht.

Duitsche patroeljes waagden zich tot binnen Nieuwpoort. Ze verwoestten er alles in het kollege en schreven op de muren « Paris kapout! Fransozen kapout. »

Rond Nieuwpoort zonden de bondgenooten ook dragonders en jagers onder generaal de Buyer. De gansche troepenmacht werd door generaal de Mitry aangevoerd.

Op zee hielden nog steeds de Engelsche schepen de wacht, welke de duinen onder vuur hielden en de opmarschwegen der Duitschers bestreken.

De fusiliers-mariniërs logeerden op een hoeve in huizen en ook in het bedehuis van Oost-Duinkerke, want het dorp was niet alleen vol met allerlei troepen, maar herbergde buiten zijn gewone bevolking ook veel vluchtelingen van Nieuwpoort en verder.

De vijand was op de hoogte hiervan en beschoot nu dikwijls de plaats zoowel als Oost-Duinkerke bad.

In de kerk hadden toch de diensten plaats. Dikwijls werd de mis gelezen door Fransche priesters in uniform van soldaat, en menschen uit het dorp en soldaten knielden op een stoel te midden van het stroo, dat als leger diende voor de strijders.

Generaal Trumelet-Faber had zijn kommando-post in het Groot-Hotel te Oost-Duinkerke-bad. Hij was een Lotharinger, in 1852 te Bitche geboren. Met den oorlog van 1870, — hij was toen 18 jaar — sloot hij zich aan bij een franc-tireurkorps van zijn geboorteplaats, maar werd met anderen door een Duitsche patroelje gevangen genomen, en naar een kamp geleid. Hij zou gefusilleerd worden. Trumelet zag echter kans te vluchten, trok door Luxemburg naar België, bereikte het onbezette Frankrijk en stond weldra als onderluitenant in het leger.

Na den oorlog diende hij in de koloniën.

In April 1914 moest hij om zijn ouderdom aftreden, maar in Augustus keerde hij onder de wapenen terug en nu in Oktober werd hij aan het hoofd van de 81° divisie territorialen geplaatst.

De kerk van Lampernisse was merkwaardig. Zij prijkte met een gedenkteecken waarop men in Gothische letters las: « Ter gedachtenisse aan Nikolaas Zannekin, gesneuveld voor 's Vaderlands Vrijheid te Cassel op 24 Augustus 1328. »

Een wijk van de gemeente heet nog Zannekinhoek en volgens de overlevering was het daar, dat Nikolaas Zannekin, de landbouwer, en, voor zijn vrienden, de vertegenwoordiger van den adel der Saksische Karls, geboren werd en zijn groote hoeve bezat.

Toen de ridders de vrije mannen van Vlaanderen wilden verdrukken en hun allerlei schattingen oplegden en anderszins tergden, stelde Zannekin zich aan het hoofd der kerelen. Hij liet zijn leven voor de vrijheid.

Een vreeselijk drama speelde zich den 5ⁿ December in Lampernisse's kerk af. Er waren zoo

juist Franschen in gelegerd, toen een granaat — de eerste op het dorp afgeschoten — het bedehuis trof. Een pilaar dreunde neer en het dak van een zijbeuk stortte in boven de vermoeide, slapende strijders. 't Was in den nacht. Een ontzettend gehuil klonk van onder 't puin. Tegenover de kerk was de verbandplaats van den ziekenverpleger Heyman, nu volksvertegenwoordiger. Zijn personeel en Franschen vingden dadelijk het reddingswerk aan.

Men vond vijftig dooden en honderd vijftig gekwetsten. Bij velen was de kalk in de wonden gedrongen en menige martelaar riep in zijn wreede smarten: « O, dokter, dood mij, dood mij! »

Ja, Lampernisse, ofschoon nooit een eigenlijk punt van 't front geworden, is getuige geweest van verschrikkelijke ellende.

't Langst heeft de toren stand gehouden. Eerst schoten de Duitschers de spits af en de haan vloog zeker wel duizend meter ver. Later geraakte de gansche toren in brand; de klok van Herman Coene smolt en in dikke tranen, als die van een baarkleed, droop het brons naar beneden. Soldaten maakten van dit metaal ringen, welke als een herinnering werden bewaard.

Generaal Trumelet-Faber zou echter zijn troepen niet lang aanvoeren. Oost-Duinkerke werd nu druk beschoten. Tal van bewoners trokken reeds heen. De hutjes en kleine huizen hadden immers geen sterke kelders. De soldaten begonnen nu schuilplaatsen in de duinen te maken. Het kantonneeren in de kerken werd bijzonder gevaarlijk.

Dit bleek den 8ⁿ December te Lampernisse. Dit dorp was nog bewoond. Er bevond zich een Belgische hulppost.

Lampernisse was een dier stille, rustige dorpjes van Veurne-Ambacht, weinig bekend buiten West-Vlaanderen. Hoog verhief zich boven de weiden de prachtige, kloeke Gothische toren, waarin een der oudste klokken van Vlaanderen hing. Zij dagteekende van 1352, blijkens het opschrift:

« Gode si bequame

Maria es min name;

Herman Coene makede mi

MCCCLII. »

Er kwam bevel de troepen uit de kerken te halen. Zoo geschiedde het ook te Loo.

En, zooals we zeiden, maakten de fusiliers en territorialen aan de kust onderkomens in de duinen. Hoe gevaarlijk het hier werd, bleek uit het drama, dat generaal Trumelet zelf trof. Deze kwam met den artillerie-kolonel Nicolle uit het hotel, dat hem tot hoofdkwartier diende. Beide mannen spraken op den dijk, onverschillig voor de granaten, welke in de nabijheid vielen. Eensklaps ontplofte een projectiel bij het gebouw en de generaal stortte neer, terwijl de kolonel ongedeerd bleef. Trumelet had zeven granaatscherven in de heup en zijn linkerarm was verbrijzeld.

De generaal werd naar Frankrijk gevoerd. Vier maanden later overleed hij. Generaal Exelmans en later generaal Bajolle verving hem.

De Franschen beraamden nu plannen om Nieuwpoort meer van de nabijheid der Duitschers te ontlasten en besloten een aanval op Sint-Joris en Lombardzijde te doen. Nieuwe troepen werden

aangevoerd en meer dan ooit daverde Oost-Duinkerke van krijgsbeweging.

De aanval op Sint-Joris was op 15 December bepaald. Zouden er aan deelnemen 150 jagers-wielrijders, 1 bataljon of 660 fusiliers, 3 eskadrons dragonders en jagers te voet, samen 400 man en een sektie genie; 27 stukken moesten die troepen ondersteunen. Op den IJzer zouden twee kanonneerbooten meewerken.

Om 4 uur 's morgens vertrokken de troepen van Oost-Duinkerke naar Nieuwpoort. Kolonel Hennocque, die de operatie leidde, koos zijn hoofdkwartier in een huis der Kokstraat te Nieuwpoort en de staf nam zijn intrek in den kelder. De laatste bewoners van het ten ondergang gedoemde stadje waren door de gendarmen weggeleid, want ze schenen uit eigen beweging niet te willen vertrekken.

Kanonneerbooten zouden de aktie ondersteunen. 't Was een fraai woord voor zes visschers-schuiten, waarop men kanonnen van 37 had geplaatst, en die door een motor voortgestuwd werden.

Ze moesten van Duinkerke komen. Ze stonden onder bevel van den vaandrig Le Voyer en waren met vrijwilligers bemand. Bij het vertrek reeds moest men er drie achterlaten, want de motor werkte niet. Onderweg bleef er nog een haperen en men nam die schuit dan op sleeptouw.

Den 14ⁿ was men ingescheept om den 15ⁿ te Nieuwpoort te zijn, maar de tocht ging langzaam. In den nacht voer men naar Veurne. Aan de sluisen moest men de sluismeesters wakker maken. Om 2 uur 's morgens was men eindelijk te Veurne, waar vijf uur verloren gingen aan herstelingswerk, want de koord van het gesleepte vaartuig was in de schroef geraakt. Men herstelde dan den motor van dit schip en om 7 uur zette men den tocht voort.

Om tien uur lag men eindelijk te Nieuwpoort, dat juist geweldig beschoten werd.

Doch de aanval moest dien morgen om zes uur beginnen en kolonel Hennocque had de zoogenaamde kanonneerbooten dus niet zien verschijnen en besloot zonder deze zijn plan voort te zetten.

De vaartuigen hadden tot taak de Duitschers in de flank en achterhoede te beschieten; 't programma luidde, dat er drie de vaart van Plaschendale zouden opvaren om Lombardzijde te bestoken en drie den IJzer om Sint-Joris onder vuur te nemen.

Le Voyer was te voren op verkenning naar Nieuwpoort gegaan en had al dadelijk gezien, dat er wegens de te hooge dijken van het Plaschendaalsch kanaal niets komen kon van een aktie op Lombardzijde; dit voornemen moest dus opgegeven worden, wat trouwens weinig hinderde, daar men toch slechts over drie booten beschikte.

Sint-Joris lag te midden van het ondergelopen land, waarboven alleen de dijken en eenige hoeven uitstaken.

De fusiliers en jagers trokken over de sluisen den grooten weg naar Sint-Joris op. Aan het kruispunt van dezen weg en dien naar Ramskapelle stond een huis, dat de Franschen « La Vache

Crevée » noemden, daar er juist voor, een opgezwoolen koekadaver zijn pestwalmen verspreidde. In deze woning vestigde de Jonquières, de kommandant der fusiliers, zijn kommandopost.

Kapitein Lepage voerde de fusiliers aan, die met de jagers nog verder gingen tot waar er weer enkele huizen stonden, die ledig bleken.

De Franschen nestelden er zich en versterkten door loopgraven de positie, want door een vergissing had de eigen artillerie de baan beschoten en zelfs een van den troep gedood, maar ook de aandacht van den vijand gewekt, zoodat men aan geen verrassing meer denken moest.

Patroeljes verkenden nu verder het land, want men wist niet tot hoe ver de vijand zat. Eenige mannen volgden den weg en enkele anderen den IJzer, allen in de richting van Sint-Joris, maar zij werden ontdekt, een gedood en bijna alle anderen gewond. De dag ging zonder andere aktie voorbij. Men behield eenvoudig de positie.

Een kompagnie fusiliers onder bevel van kapitein Riou was ten Noorden van den IJzer opgetrokken en nam nu ongeveer op dezelfde hoogte een stelling in.

De 4^e kompagnie fusiliers onder luitenant Martinie moest ook aan de krijgsbeweging tegen Sint-Joris deelnemen maar van een ander punt vertrekkende en wel van Ramskapelle. Doch tusschen Ramskapelle en het te veroveren dorp strekte zich de vloed uit, zoodat men hier met schuiten werken zou.

Men had dan ook uit Duinkerke twintig platgeboomde schuiten aangevoerd, welke geschikt waren op weinig diepe plassen, voortbewogen door riemen of boomen, te varen.

Enkel en enkele ongeschikt, maar zeventien werden er dan toch te water gelaten en op elk konden er zeven of acht man plaats nemen.

't Eerste doel waren nu de hoeven, Groot en Klein Noordhuis aan de overzijde van het meer, waarvan de eerste door de Belgen bezet en de tweede verlaten was.

De 120 fusiliers, die aan de expeditie deel namen, vestigden zich op Klein Noordhuis. Een dijk leidde van hier naar Ketelersdamme aan de Noordvaart en een ander dijkje van daar naar de burgemeestershoeve. En dan was men geen halve kilometer meer van Sint-Joris.

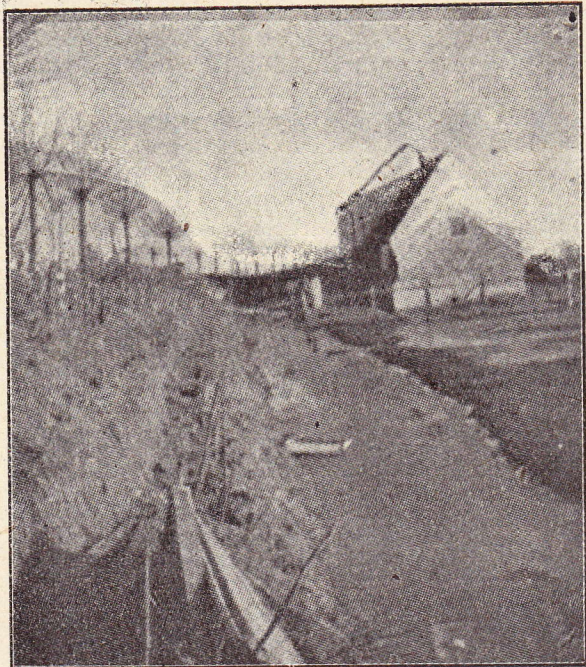
De 4^e kompagnie bleef nu voorloopig op het Noordhuis, want ze moest voeling houden met de makkers op den grooten weg, welke we ook op eenigen afstand van het dorp zagen blijven haken.

Den 16ⁿ zouden de kanonneerbooten hulpe bieden. Den 15ⁿ om 5 uur schutten zij door de sluis in den IJzer. Inmiddels was ook de aanval op Lombardzijde begonnen. De Franschen hadden in de richting van 't dorp eenige vorderingen gemaakt, doch in den nacht deed de vijand vijf tegenaanvallen tot op een halven kilometer van de vaartuigen, waarboven de kogels floten. Le Voyer liet zijn mannen in het ruim liggen. Niemand werd getroffen.

't Was een ontzettende nacht. Tegen den morgen bracht men wat voedsel aan boord en wijn en een flesch rum.

Twée booten slechts konden aan de expeditie

La Vache Crevée.

deelnemen, de « Jacqueline » en de « Moqueur-des-Jaloux. »

De eerste stond onder bevel van den chef der gansche aktie, den vaandrig Le Voyer, die nog nooit in den strijd geweest was, maar nu een geweldigen vuurdoop zou ontvangen.

De « Moqueur » werd gekommandeerd door den bootsman Gourmelin. De bemanning van beide schuitjes telde 24 koppen.

Welke taak hadden ze nu? Ze moesten eerst anderhalven kilometer den IJzer opvaren in een zone waar ze gemakkelijk bespeurd konden worden, doch geen dekking hadden. Er was geen enkele plaat of schild, welke de mannen beschutten. Vervolgens dienden ze door de Duitsche linie te koersen tot voor Sint-Joris en dit onder vuur te nemen.

't Was bij zes uur, toen Le Voyer vertrekken zou. Ieder gevoelde den ernst van het oogenblik. Ontsnapping scheen onmogelijk. Al was de onderneming geringer in omvang, toch bleek er minstens zooveel moed voor noodig als later bij de Britten, welke een raid op Zeebrugge's havenmuur uitvoerden.

De kommandant sprak de mannen toe, wees op al het gevaarlijke, maar noemde het een eer voor deze taak uitgekozen te zijn. 't Was een post van vertrouwen. Aan een ding moesten zij denken... 't Was een eeretaak. « Leve Frankrijk! » En allen riepen terug: « Vive la France! »

Om 6 uur stak men van wal. 't Was natuurlijk nog donker en mistig daarbij. Geen minste lichtje mocht branden.

De Fransche artillerie beschoot de Duitschers, wier geschut nog zweeg. Op den Noordelijken oever ontplooiden zich de fusiliers en op den Zuidelijken de jagers, doch de twee bootjes schoten

hun voor en bereikten om half zeven de Duitsche linies, welke ze onder vuur namen.

De vijand kon van daar maar zwak antwoorden. Erger was het, dat de Fransche artillerie nog altijd schoot en er dus kans was, dat men door eigen granaten getroffen zou worden. Haastig werd een man naar Nieuwpoort gezonden, om de kanonnen te doen zwijgen. Dan voeren de booten verder, maar weldra versperde een barrage den doortocht.

Le Voyer meerde de beide schuiten aan den oever en bestookte dan het reeds zoo gehavende Sint-Joris, dat eenigen tijd gebombardeerd werd. Men zag geen enkelen Duitscher. Tot voorzorg had de kommandant de « Jacqueline » en de « Moqueur » den steven doen wenden, om zoo noodig snel te kunnen terug trekken.

Men was een huis gepasseerd, dat blijkbaar verlaten was, doch eenige matrozen meenden er nu beweging te bespeuren. Goed, men zou gaan zien, want er konden wel Franschen zitten en men mocht toch geen eigen mannen aanvallen.

Vier der équipage kropen aan land, naar het gebouw. Men opende stoufweg de deur en binnen wernelde het van Duitschers.

De Franschen schoten in den hoop en sprongen dan heen, en verwittigden Le Voyer. Deze werd toen gewaar, dat de vijand op het huis een machinegeweer plaatste en begon het te bombarderen. Maar plotseling kreeg hij de volle laag van een andere zijde. Een auto-mitrailleur was over de Uniebrug gestormd en vuurde nu van achter een hoog.

Men moest terug, maar dan tevens voorbij het vervloekte huis. Een vreeselijk drama gebeurde nu snel. Een mitrailleur van de « Moqueur » vertelde het. (1)

« Wij naderen de woning. Om op alles voorbereid te zijn, laad ik mijn stuk; op het oogenblik, dat wij voorbij het huis passeeren, kijk ik naar het eenige venster en zie ik den zwarten muil van een machinegeweer. Langzaam daalde het naar ons. Dat zal ik nooit vergeten. Ik zeg bij mij zelf: « Als wij niet eerst schieten, zijn we er aan. » Bedenk, dat we nauwelijks twintig meter van hen af waren. Ik mikte dus strak op het raam en heb geschoten. Het toeval wilde dat van het eerste schot, het venster geraakt werd. Ik kon slechts twee banden op die zijde afvuren. »

We waren om den hoek van het huis. Nu kregen we het van den anderen gevel; er was daar ook een venster en natuurlijk eveheens een mitrailleur. Op dat oogenblik hoor ik eenige kreten, ze kwamen van den man aan het roer wiens voet door een kogel doorboord werd. De ongelukkige verliest de zinnen, richt zich op en valt met twee kogels in het voorhoofd, dood naast mij neer.

Ik laad snel en schiet. Ongelukkig is het niet raak. De eerste schoten treffen het dak. Bij de tweede rol gaat het beter, maar ik krijg een hevigen slag tegen het hoofd en daar lig ik plat op het dek, het gelaat vol bloed. Daar ik naast mij mijn makker heb zien sterven, is mijn eerste denkbeeld dat het nu ook gedaan is. Ik lag een halve minuut languit. Maar gewaar wordend, dat

(1) Brief van Paul Sauvaire aan zijn vader.

Weg van Veurne naar Ieperen.

ik ver van dood ben, tracht ik op te staan en woe-
de bevangt me. Ik spring naar mijn mitrailleur en
begin te schieten, wel een beetje in 't blinde weg,
op het huis; de kogels botsten op den muur, maar
ik heb mijn gezicht vol bloed en kon niet goed
zien.

Eensklaps hoor ik: tak, tak, en mijn stuk
zwijgt. De kulas is doorschoten. Niets meer te
doen. Er was op de brug maar een man meer, die
aan 't roer, welke zich onder het lijk van zijn voor-
ganger gelegd had.

Ik meen mijn vollen plicht vervuld te hebben en
niets meer te kunnen doen en laat me in het ruim
glijden.

Nog een doode lag aan dek. Boven floten de
kogels al maar voort. 't Was een hel. Alleen bleef
daar de kerel van het stuur onder den gesneue-
velde.

Nauwelijks was ik twee minuten in het ruim of
ik voel als een hamerslag op mijn knie, met een
vrij lichte pijn; ik kijk, zie dat mijn broek kapot
is en twee vingers gaan een eind in de wonde.
Dan heb ik nog gevoeld dat ik in iets vochtigs
zat. Ik moet u zeggen dat mijn broek van achter
versleten en open was.

Oorlog hé! Ik breng er de hand... en alles rood.
Ik zat in het bloed van mijn knie. Moeder heeft
mijn broek naar grootmoeder gestuurd. Als zij ze
u toont, zult ge zien, dat ik niet bluf. Een andere
matroos werd ook door een kogel geraakt. De
teen van zijn linkervoet was bijna afgerukt en de
kogel bleef dan in zijn rechterhiel steken. Wat
er toen gebeurde... och, ik werd duizelig, en toen
ik ontwaakte waren we te Nieuwpoort aangeko-
men.

De andere boot, die van den kommandant, lag
naast de onze. Het dek zag rood van bloed en
daarin lagen, waar ze gedood waren, vijf matro-
zen. Bij een van hen was het achterhoofd wegge-
rukt, zoodat men de hersenen zag. »

Hoe was het dan op de « Jacqueline » toege-
gaan? De man aan 't roer werd eerst neergescho-
ten. Het schip dreef stuurloos af. Een nieuwe

laag en Le Voyer werd gewond. Met gebroken
been sleurde hij zich naar het roer en bracht de
boot weer in de goede richting.

Sauvaire, wiens verslag we hierboven aanhaal-
den, bracht de mitrailleur der Duitschers tot zwij-
gen, ofschoon hij dat toen zelf niet wist en aldus
maakte hij den terugtocht mogelijk. De vijand
bracht een derde aan, maar toen deze schieten
kon, waren de schuiten al een eind weg.

Ze moesten nu de artillerie trotseeren, doch
werden niet geraakt.

Op Le Voyers schip waren vijf dooden en zeven
ernstig gewonden, waarvan er nog bezweken.

Van de 24 mannen betreurd men 10 dooden en
lagen er 8 gekwetst. De mitrailleur van de « Jac-
queline » had elf wonden.

Le Voyer genas en diende nog zijn land als vlie-
ger tot hij op 26 April 1918 zijn leven offerde. Hij
vloog met zijn waarnemer Chembriard boven zee
nabij de kust, toen de rechtervleugel brak. Chem-
briard werd uit de hydroplaan geslingerd, het
toestel stortte in de golven. Het werd dan opge-
haald. Het lijk van Le Voyer lag er nog in.

De expeditie der kanonneerbooten was een
stout stuk, maar of het veel invloed uitoefende
mag betwijfeld worden. Aan een onmiddellijke
verovering van Sint-Joris viel nu niet te denken!

We zagen fusiliers de hoeve Klein Noordhuis
bezetten aan de Noord-Vaart ten Zuiden van Sint-
Joris. Voor het dorp strekte zich de vloed uit
waarboven eenige hoeven rezen. Men moest we-
ten of deze bezet waren.

Een patroelje volgde nu per schuit den Zuidelij-
ken oever van het kanaal om de boerderijen « Ter-
stijl » en « Violette » te verkennen. Ze werd
geleid door den vaandrig de Blic, een novice der
Jesuiten. « Terstijl » was verlaten. Men voer dan
naar « Violette » en legde aan bij het hof. De
mannen verborgen het scheepje in het riet en kro-
pen naar het gebouw. Eensklaps brak een gewe-
ruur los. De Blic werd op den slag gedood, de an-
dere gewond of gevangen genomen en slechts een
van het groepje slaagde er in, ofschoon eveneens
gekwetst, terug te keeren. Aan deze zijde kon
men evenmin vorderen.

Belgen vestigden een post op het Klein Noord-
huis, daar zij toch Ramskapelle tot sektor hadden,
en de Franschen keerden naar Nieuwpoort terug.

De fusiliers en jagers trachtten nu op den weg
Nieuwpoort-Sint-Joris vorderingen te maken en
stilaan slaagde dit. 't Was een mollenoorlog, van
den eene loopgraaf naar een andere, tot men eens
op den vijand botsen zou.

De woning waaruit de kanonneerbooten zoo
hevig beschoten werden, was het veerhuis, en dit
werd den 25ⁿ December na een verwoeden strijd
genomen.

De zestienjarige Yvon Nicolas, een Bretnager,
had het grootste aandeel in dit gevecht. De vijand
zat sterk verschanst achter een barrikade van
zakken aarde. De knaap was mitrailleur en alle
gevaar trotseerend, heesch hij zijn geducht wa-
pen op de borstwering en nam plots de verraste
tegentanders onder vuur. De jagers maakten van
dien schrik der Duitschers gebruik om zich op de
woning te werpen en namen ze in.

Stoutmoedige fusiliers waagden zich dan tot in het dorp en bespieden de versterkingen der Duitschers en wel zoo uitstekend, dat ze aan de artillerie de volledige aanduidingen geven konden. Door de juistheid van het geschut uit hun stellingen gejaagd, vluchtte de vijand heen uit de voorste linies tot bij de kerk. Hij werd meer en meer ingesloten door fusiliers, dragonders en jagers, en had maar een uitweg meer, de baan van de kerk naar de Unieburg. Nu zouden de Franschen hun laatsten slag slaan.

Den 25ⁿ 's avonds kwamen dragonders met fusiliers de positie nemen om 's anderdaags een aanval te doen. Om 6 uur begon een verschrikkelijk bombardement van het Fransch geschut. Dan brak de aanval los. Een vreeselijke strijd ontstond bij het kerkhof; van weerszijden vielen veel mannen. Fransche en Deutsche matrozen stonden hier tegenover elkaar, de laatsten echter ook in feldgrau, maar met de trui en de blauwe muts, waarop de aanduiding: « matrozenregiment. » Bij de kerk hielden zij lang stand. 't Werd mid-dag en nog was er niets beslist.

Granaten verkruiden het gebouw, maar verdreven de verdedigers niet. Mitrailleurs spuwden hun kogels. Kommandant Lepage van de artillerie vroeg nog meer hulp van het geschut, ofschoon er kans was eigen mannen te treffen, daar men schier tegenover elkaar stond.

Kapitein Boueil beantwoordde het verzoek. 't Was een vreeselijk tooneel. Loopgraven, borstweringen, barrikaden stortten in. Vuur laaide uit den grond, regende ook neer, rook omhulde gansch Sint-Joris en uit die wolken met vlammen doorflitst, klonk gehuil en gekerm. De Duitschers, die uit deze hel ontsnappen konden, snelden heen, en dan zonk een zonderlinge stilte neer.

Dragonders en fusiliers stormden het kerkhof op. De overlevende Duitschers gaven zich gewillig over. 't Waren vijftig mannen van het 3^e bataljon matrozen. Rond hen lagen dooden en gewonden. En overal in het dorp vond men lijken en gekwetsten.

De Duitscher had zich teruggetrokken naar de Uniebrug, welke hij na een vreeselijken strijd in Oktober op ons 7^e en 14^e gewonnen had.

De Franschen versterkten onmiddellijk het veroverde dorp.

Dadelijk nam de tegenpartij het nu onder vuur.

Zoo werd Sint-Joris veroverd op 29 December. Den volgenden dag kwam generaal de Mitry naar Nieuwpoort en dekoreerde er kolonel Hennocque met de orde van 't eerelegioen.

Ook andere officieren kregen onderscheidingen. Yvon Nicolas, de 16 jarige mitrailleur van het veerhuis, werd evenmin vergeten en droeg fier zijn militaire medaille.

Lombardzijde daarentegen was niet genomen kunnen worden, welke krachtige pogingen er toe gedaan werden. Wel breidden de Franschen in die richting hun posities uit, zoodat zij er een strook bezaten, welke toch de gewichtige sluizen verdedigden.

Maar de vijand bezat het Grootte Duin en Lombardzijde zelf. Van het eerste punt had hij een uitmuntenden waarnemingspost.

Generaal de Mitry besloot in Januari het Grootte

Duin te veroveren. Eens waren de goudiers en meester geweest, door een krijgslist.

Zekeren morgen zagen de Deutsche voorposten eenige Arabische paarden tusschen de linies dwalen. Ze vingden de dieren op en waren zeer tevreden over hun buit.

Den volgenden avond spotten ze weer met de zorgeloosheid der goudiers: nu immers liepen er twintig paarden bij het Grootte Duin te grazen. De soldaten van den keizer meenden opnieuw gemakkelijk den buit binnen te halen, maar eensklaps sprongen 20 Arabieren, die naar Arabische mode, onder den balg der dieren gehecht waren, te voorschijn, stormden in de loopgraaf, namen die en, gevolgd door anderen, maakten ze zich van het Grootte Duin meester, zonder dit echter te behouden. Zoo hadden de stoutmoedige kerels de schildwachten verschalkt, doch de zandheuvel zou nog bloedige offers eischen.

Het bataljon Jonquières (fusiliers), dat Sint-Joris had helpen nemen, was naar zijn regiment teruggekeerd.

De dappere mariniers bevonden zich omstreeks dien tijd te Fort Mardyk en Saint-Pol, gedetacheerd van het VIIIe leger en ter beschikking van Foch. Deze zond nu het 8e bataljon van het 1e regiment onder kommandant Bertrand naar Coxyde, om mee te werken aan de verovering van het Grootte Duin.

En al gauw werd nu ook Coxyde-bad, waar de troepen in de villas lagen, beschoten.

Den 27ⁿ Januari zouden de Franschen eindelijk een poging doen om het voornaam punt te vermeesteren.

Een granaat stuurde die plannen in de war. De mannen in de loopgraven hadden het hard te verduren: overdag werden ze bestookt door de zware artillerie en 's nachts door de « minnenwerfer », projektielen, welke met ontploffingsstoffen geladen in hun loopgraven geslingerd werden en daar open klakten na vier sekonden. Men kon zich dus in veiligheid stellen, maar werd aldus voortdurend verontrust, en wie niet gauw uit de voeten was, liep vreeselijke wonden op.

Men had over den IJzermond een noodbrug gelegd « le pont Joffre » en 's avonds van den 26ⁿ stonden eenige officieren daar het aanvalsplan nader te overleggen, toen een granaat in hun midden ontplofte.

Drie van de groep werden gewond en 't waren juist zij, die den aanval leiden moesten: deze werd dus een dag verdaagd. Hij had den 28ⁿ plaats.

En ja, we mochten het zeggen, dat het Grootte Duin bloedige offers eischen zou.

De aanval had twee doelpunten: het Grootte Duin door een compagnie Afrikaansche tirailleurs en twee compagnies jagers te voet.

De artillerie bereidde het offensief voor: van Nieuwpoort-bad tot over Groenendijk schoten 24 stukken zonder ophouden, maar de vijand antwoordde even krachtig.

Dan chargeerden de tirailleurs van de Marokkaansche brigade. De Afrikanen sprongen onder woeste kreten vooruit, het gelaat vertrokken van razernij, velen de oogen als met bloed beloopten. Ze verhieven hoog de bajonet. De kogels floten, velen der gebronsde mannen stortten neer. De an-

deren rukten nog driftiger op en stortten zich in de loopgraven van den vijand, geen kwartier verleend. Ze bereikten het Grootte Duin, stormden de helling op en namen de kruin.

Maar nu werden ze gegrepen in het vreeselijk mitrailleurvuur door de Duitschers van den volgende heuvel op hen gericht. In weinige oogenblikken waren 300 mannen buiten gevecht; dooden lagen naast gewonden en stervenden; het wild gehuil ging over in smartelijk gekerm... en 't gereutel van zieltoegenden.

Men moest van Fransche zijde versterking zenden of de aanval zou nutteloos zijn.

Wat haatte het of voor en achter het Grootte Duin honderden Duitschers neerlagen, of men een groep gevangenen naar Nieuwpoort voerde? De machinegeweren speelden den baas.

Ver in 't Grootte Duin diende men het sukses uit te breiden door ook de volgende toppen te nemen. De fusiliers begaven zich naar de linie; ze kwamen door de duinen van Nieuwpoort, moesten over de IJzermonding. Maar de Joffrebrug werd hevig bestookt.

De 9^e compagnie kreeg bevel het eerst over de rivier te gaan. Granaten regenden rond de brug en deden het water in fonteinen opspatten. Maar moedig doortrokken de matrozen de gevaarlijke passage, slopen naar den overkant, sprongen daar in de loopgraven. De strijd duurde nu reeds van tien tot twaalf.

De 12^e en 11^e compagnie der fusiliers volgden. Maar dat alles kon maar langzaam geschieden, want de tegenstander weefde een gordijn van vuur langs de gansche zone.

't Was slechts in een onstuimigen storm, dat men het sukses uitbreiden zou, door een stortvloed van mannen, die als een wilde branding over het Grootte Duin naar de Duitschers sloeg.

De reserve bleef te lang uit. De keizerlijke officieren begrepen dien toestand en zonden hun matrozen ten tegenaanval. De laatste tirailleurs worstelden in een strijd van man tegen man, werden overrompeld en het hurrahgeroep kondigde aan, dat de tegenpartij Vlaanderens barren Zandheuvel teruggenomen had.

Meer naar rechts in den Lombardijdschen polder ging het al niet voorspoediger. De Franschen namen ook daar de eerste loopgraven, richtten zich naar de tweede linie, trots het vreeselijk mitrailleurvuur, en lieten zich vernietigen zonder dat versterking van hun offers partij trok. De vijand deed eveneens hier hevige tegenaanvallen. De granaten sloegen de eerste rijen neer, maar versche afdeelingen vulden de bressen en namen het verloren terrein terug.

Om drie uur in den namiddag gaf generaal de Mitry het bevel tot den terugtocht. De zware verliezen waren tevergeefs geweest. Alles wat men doen kon, was de strook voor de sluizen versterken, want de sassen, een sleutel tot Frankrijk, moest men tot elken prijs behouden.

De Duitschers namen wraak over het offensief door een nieuw geweldig bombardement.

's Nachts braakten de mijnenwerpers hun afschuwelijke projektielen. De vijand had zelfs een nieuw wapen: de handgranaat.

De Fransche staf vreesde met groote bezorgdheid een aanval.

De Duitschers ontketenden dien niet en onze bondgenooten verschansten in der haast met zakken zand hun sektor.

Gelukkig dat de overstroming een groot deel der IJzerlinie behoedde. Dit water had nu de aanhoudende zorgen van het groot-hoofdkwartier, dat weldra een afzonderlijken dienst inrichtte onder toezicht der genie.

Een man, wiens naam niet veel genoemd wordt, bewees hierbij de gewichtigste diensten.

Aan het Sas van Veurne woont de heer Victor Cyriel Kemp, geboren te Boesinghe, 18 jaar sluismeester aan het in den oorlog zoo vermaard geworden « Sas » en sedert 1907 te Veurne in hetzelfde ambt. Een sasmeester is niet een man, die aan een wrang draait, zooals velen zich voorstellen; hij is telegrafist, telefonist, een ambtenaar met groote verantwoordelijkheid, die voor de veiligheid van een gansch gebied te zorgen heeft.

En de heer Kemp is een bekwaam ambtenaar op dit gebied. De kapiteinen Thys en Umé hadden hem trouwens reeds geraadpleegd over het onder water zetten van het door de Duitschers bezette gebied. Kemp duidde op een kaart de noodzakelijke verrichtingen aan, evenals de sluismeester van Nieuwpoort, Dingsen en de toezichter der Noordwatering van Veurne.

't Is gebleken, dat de Duitschers op sommige oogenblikken niet durfden doortasten, ofschoon ze alle kans van sukses hadden. Heeft men daarvoor den opperbevelhebber, den hertog van Wurtemberg, verwijderd?

Toen men aan 't Oud Veurne Sas zat te sukken en door het toeslaan der deuren nog een dag verloor, terwijl onze soldaten zieltoogden en stierven aan den Beverdijk en den spoor-dam, lagen de verlaten der Noordvaart voor onze linie. Had de vijand wat durf getoond, hij zou er meester van geworden zijn en « langs daar al het door 't Oud Veurne Sas opgestoken water weer verwijderd hebben. »

Gelukkig tastte de tegenstander niet door en kon het groot-hoofdkwartier, na ingezien te hebben dat het Oud Veurne Sas geen water genoeg gaf, nog ter elfder ure de verlaten der Noordvaart gebruiken en nu dertien maal meer water steken.

Na de onderwaterzetting werd het Sas van Veurne een zeer gewichtig punt. Langs daar loste men het overtollige water naar Frankrijk, daar Nieuwpoort niet genoeg afvoeren kon. Kemp was de man, die dit leidde, en hij stond onder bevel van kolonel Jamotte, van het groot hoofdkwartier.

Door de weinige verbinding te land, geschiedde veel vervoer te water. Door het Sas van Veurne passeerden schepen met levensmiddelen, munitie, allerlei materiaal en ze werden geschutz door Kemp, dikwijls onder hevige bombardementen.

De trouwe Vlaamsche, burgerlijke ambtenaar deed gemiddeld zeventien uren dienst per dag. De enkele uren rust bracht hij in den kelder door. Zijn gezondheid is er zeer door geschaad. Er waren soms 35 manoeuvres per dag. Daarbij telegraaf en telefoondienst, waterloozing bij hoogten was en groote verantwoordelijkheid.

De kerk van Woesten:

Om de beschieting van Veurne vertrok de grote staf naar Houtem. Kemp bleef met zijn gezin. Pas in Maart 1918, bij het bombardement van drie weken, vertrok zijn vrouw naar Houtem.

Kemp zelf verliet geen oogenblik zijn post. Verlof kende hij niet. Een doorschoten register in zijn bureel getuigt nog, hoe hij den 2ⁿ Februari 1917 nauwelijks aan den dood ontsnapte, toen bomscherven in zijn kantoor vlogen. De sluis was voortdurend het doelwit van het Deutsche vuur. Eens schutte Kemp 21 vaartuigen onder een aanhoudende beschieting. 't Arduin van het Sas draagt er nog de sporen van. Weinig soldaten

vermoedden hoe hier 4 jaar lang een moedig ambtenaar over hen waakte.

De sluis van Veurne was als een voorname poort tussehen het achterland en het front.

En Kemp was de plichtvolle poortwachter. Te Nieuwpoort zelf gebruikte men den schipper Geeraert, om de manœuvres te doen.

Mannen als Thys, Dumont, Umé, Jamotte en anderen hebben zich aan die overstroming gewijd, en Nieuwpoort was en bleef steeds een gevaarlijke post.

Vele soldaten verloren er het leven, maar nooit heeft de Duitscher het zoo begeerde sas-stelsel in

Het aanleggen eener noodbrug.

zijn macht kunnen krijgen, en na elke teleurstelling wreekte hij zich door een stortregen van granaten op Nieuwpoort te laten neerdalen.

Het arme stadje verkruiemde onder al dat ijzer. Maar dood was het niet. In de kelders leefde de weerstand voort, en de trouwe wachters van dezen geduchten post. Maar ook wat verder leefde Nieuwpoort voort.

De oude Vlaamsche hardnekkigheid kon door alle beproevingen, door de vlucht, de ballingschap, de geleden verliezen niet gebroken worden. Het leven uitte zich krachtig ook in de grootstten tegenspoed. De burgers toonden zich even koppig als het legertje.

De slag aan den IJzer begon en de Deutsche vuurmonden begonnen dood en vernieling te zaaien in het aloude Nieuwpoort, dat men, sedert zijn muren geslecht en zijn wallen gevuld waren, vrij waande van belegering en vijandelijken aanval. De bewoners, die door noesten vlijt en taaië werkkraft dit hoekje van het bedrijvige West-Vlaanderen uit zijn eeuwenlangen slaap getrokken hadden, waarin het gekluisterd geweest was, door de natuur en de krijgskundige werken, moesten de vrucht van hun arbeid te niet zien gaan en zelfs om hun leven te redden hun geliefde stad of hun dorp verlaten en den droevigen weg der ballingschap opgaan. 't Schouwspel dier vlucht zal men nooit vergeten.

Waar gingen de menschen heen? Aan hun land en geboortegrond gehecht, bleven de meesten in de dorpen langs de zee, in de duinen te Oost-Duinkerke, Coxyde, De Panne. Zoo waren er in 't begin van 't jaar 1915 te Coxyde 1100 tot 1200 Nieuwpoortenaars.

Ook de waarnemende burgemeester van Nieuwpoort, M. Huyghebaert, met eenige plichtvolle leden van het stadsbestuur en den gemeentesekretaris, M. Dobbelaere, die trouw op hun post waren gebleven tot den tienden dag van het bombardement, dag, waarop ternauwernood nog een tiende van de bevolking in de stad was, hadden te Coxyde een onderkomen gezocht in een der villas van Coxyde-Baden en St. Idesbaldus.

Dagelijks kwamen stadgenooten, die overtuigd

waren, dat hun ballingschap slechts eenige dagen zou duren, bij hen om hulp. Maar wat konden de heeren doen? Nieuwpoort bestond niet meer. En toch keerde bij de magistraten het verlangen terug voor hun medeburgers te werken en ze vroegen aan den gouverneur van West-Vlaanderen als «bestuur» hun taak voort te zetten ofschoon buiten hun grondgebied. Die toestemming werd verleend en sedert gingen de bestuurszaken van Nieuwpoort voort, van een stad dus, die feitelijk niet meer bestond.

Dicht bij de villa, waar 't gemeentebestuur van Nieuwpoort zijn werkzaamheden voortzette, stond een kapel. Deze werd de kerk voor de bannelinger. Weemoedig stemde ze u, als ge bedacht, dat ze de plaats inneemt van den prachtigen Gotischen tempel, zoo zuiver in den eenvoud van zijn lijnen en zoo rijk in de verscheidenheid zijner versiering, die getuigde van de veranderlijkheid der menschen, van de geschiedenis der stede en van alles wat de mensch in de verschillende tijden en naat verschillende denkwijzen en opvattingen vermag; maar toch had die kapel in haar arm-tierige Heilichheid iets, dat haar deed liefhebben. Zij was zoo rustig gelegen op den kop van een duin alles zoo stil en kalm rondom, alles zweeg er en stonde er tot innige godsvrucht.

Die kapel diende tot verblijfplaats voor de soldaten, maar dank aan de bemoeiingen van Nieuwpoorts sekretaris, M. Dobbelaere, kon ze de kerk van Nieuw-Nieuwpoort worden, en vijfmaal 's Zondags was ze stampvol, als geestelijken van Nieuwpoort er mis lazén.

Nu moest er een school komen. En na veel bezwaren overwonnen te hebben, kon het gemeentebestuur in een ruïne villa zeven klassen inrichten. Banken, borden, lién, griffels, boeken, inkt, pennen, ja vanwaar is het alles gekomen, maar het was er toch en M. Van de Walle en M. Pecau, gemeente-onderwijzers te Nieuwpoort en M. Gilles, leeraar der middelbare school van Nieuwpoort, leerden er de jongens, terwijl vier zuusters, uit Nieuwpoort ook de meisjes les gaven.

Er waren 225 leerlingen, kinderen van Nieuwpoort, Lombardzijde, Ramskapelle, Pervyse,

Oost-Duinkerke, Westende, enz., namen uit de communiqué's algemeen bekend... namen van plaatsen, die nog slechts een puinhoop vormden.

De school ging rustig en regelmatig als in vredestand en stond onder het toezicht van den kantonalen schoolopziener, die er dikwijls kwam en zeer tevreden over was. Het gemeentebestuur van Nieuwpoort nam de kosten voor zijn rekening, al waren er onder de leerlingen veel kinderen van andere plaatsen. (1)

En zoo werd een nieuwe gemeente gesticht....

Reeds liet het gemeentebestuur van Nieuwpoort zien, wat het na den oorlog wilde doen.

Toen Lombardzijde, eens een welvarende stad, door de golven en 't zand vernield werd, vestigden de gevluchte bewoners zich wat verder aan de kust en stichtten er een « nieuwe poorte », het nu vernielde Nieuwpoort.

't Verleden werd weer heden.

Nieuwpoort was vernield... En reeds verrees een nieuwe gemeente, nauwelijks eenige kilometers verder. 't Was slechts een voorloopige gemeente... maar ze bewees toch dat 't oude Nieuwpoort — sleutel van 't vrij gebleven lande — uit zijn puin zou opstaan.

Dat arbeidend gemeentebestuur, die kerk in het duin, die school, waar, ondanks kanongebulder, 't onderwijs geregeld zijn gang ging... was het niet alles een bewijs dat de Belgen niet gebroken konden worden?

XXV.

De Belgische geïnterneerden in Nederland. — De kampen van Zeist — Amersfoort — Harderwijk — Oldebroek en Gaasterland. — Het leven in de Kampen. — Belgische vluchtelingen in Nederland.

Wanneer troepen door den vijand vervolgd naar een onzijdig land wijken, worden ze daar ontwapend en geïnterneerd.

Zoo had Nederland een aantal Deutsche soldaten geïnterneerd in Limburg, toen deze door Belgen aan de Maas vervolgd, geen uitweg wisten. De Hollandsche militaire overheid bracht ze samen te Bergen, nabij Alkmaar; ook deserteurs werden daarheen geleid.

Wij hebben in 't eerste deel van ons werk gemeld, dat bij den val van Antwerpen, ongeveer 30.000 man onzer troepen — meest van de vestingtroepen —, officieren en manschappen alleen door zich op Nederlandsch grondgebied te begeven, aan Deutsche gevangenschap ontkwamen.

Het veldleger verliet de versterkte stelling. Het Groot-Hoofdkwartier zag het nuttelooze van een langere verdediging in.

De Deutsche monsterkanonnen brachten een pijnlijke verrassing. Antwerpen kon een val worden.

We zagen de divisies op hun zoo moeilijken weg. De vestingtroepen bleven, onbewust van den

toestand. Ze hoorden, dat hun makkers heen waren, ze zagen de eindeloze stoeten van burgers, allen vluchtend voor 't Duitsch geweld.

De artillerie braakte voort op de forten der stad. De Engelsche hulptroepen verdwenen insgelijks.

En de 30.000 laatsten, die den aftocht dekten, moesten blijven... blijven met het gevoel dan toch eindelijk van de nakende overgave, met het neerdrukkend gepeins krijgsgevangene te worden van den gehaten vijand.

En een der geïnterneerden schreef later, veel later:

« Dan kwam even een oogenblik licht opdagen, het was beslist, men ging de makkers van het veldleger vervoege. Alle leed was vergeten en de aftocht begon om weldra te eindigen bij de schrikkelijke waarheid: te laat, den weg afgesneden, gevangen of... op Nederlands neutralen bodem. Wat was dit oogenblik pijnlijk voor diegenen, die steeds hun plicht hadden volbracht.

Verder zullen wij over de geïnterneerden niet uitwijden; men heeft ze sinds meer dan drie jaar te veel miskend, opdat ze nog in deze bittere uren zouden rekenen op erkenning hunner diensten. Ja, zelfs een oogenblik werden zij verdacht en besmeurd door lieden die nooit de eer noch den moed hadden een geweir in de vuist te houden tot verdediging van den geboortegrond. Maar laat ons het hart niet verbitteren; die troebele tijden van onrechtvaardigheid gaan voorbij en de geschiedenis blijft.

Lijden wij niet meer met onze broeders in de loopgraven, ledigen wij den bitteren kelk der internering met gelatenheid als offer voor 't geliefde land tot 't blijde, vergeldende verlossingsuur. Dan zal bij 't verbreken der ketenen onzer geliefden in 't bezette gebied ook de onbevleete soldateneer der geïnterneerden recht wedervaren.

Dan zullen misschien velen betreuren, maar te laat, eene bladzijde onzer geschiedenis te veel verzwegen te hebben, waar nochtans niet minder moed en zelfopoffering in geschreven stond.

Dat die bladzijde ook beter tot haar recht come, vergt de eer van alle Belgische geïnterneerden, en daaraan te werken zal in 't vrije België een doel van ons leven zijn. »

Veel geïnterneerden trachtten dadelijk hun in België gebleven gezin over hun lot in te lichten.

Ik herinner me, hoe ik met een groepje meestapte op den weg van Koewacht naar Axel. Een kennis onder de soldaten zag me. Hij vroeg me of ik geen briefje over de grens kon bezorgen aan zijn vrouw. Natuurlijk stemde ik toe.

En dadelijk waren er kameraden, die het voorbeeld volgden gauw eenige regelen schreven op een snippertje papier, en aan elkaar het potlood leenend. Ik moest maar voor een omslag zorgen en daarop het adres overschrijven, dat ze onder hun episteltje meldten.

Aandoenlijke bezoeken heb ik toen afgelegd. Naar aanleiding daarvan schreef ik:

« 't Is weer Zondag geweest... »

Dezen morgen al vroeg reed ik naar België. Ik volgde den Zwindijk... en aan beide zijden strekten zich de polders in hun vreedzame stemming

(1) Naar de « Stem uit België. »

uit. Boeren stonden in de verschgestreken hemdsmouwen voor hun hoevepoort, zooals ze iederen Zondagmorgen doen, aleer naar de « misse » te gaan.

'k Moest in kleine huizekens zijn met een blijde tijding, met brieven geschreven door een hand, niet gewend de pen te voeren, geschreven in kreupele, grove letters, maar in woorden van liefde. 't Waren brieven van geïnterneerde soldaten.

'k Trad een hutje binnen... 't Zand lag als elken Zondagmorgen in sierlijke krullen op den zindelijk geschuurd vloer. 't Tinwerk boven de schouw glom evenals de roeden en de voet van de ouderwetsche huiskachel.

« Nieuws van mijn man? » vroeg de vrouw rechtspringend.

« Ja. »

« 'k Heb 't als gevoeld... 'k Wist niet, dat ge zoudt komen en toch verwachtte ik u.... Kinderen, een brief van vader! » juichte ze.

En in haar zoet, zangerig Vlaamsch las moeder den naïeven, maar zoo gevoeligen brief voor....

Vader was nu in Holland; hij had er moeten vluchten voor de Duitschers, die den terugtocht van Antwerpen afsneden.

De Belgische soldaten waren in Holland heel goed.

« Gisteren », zoo schreef hij, « zijn we gaan wandelen onder geleide van de Hollandsche soldaten. De burgers staken ons sigaren en tobak toe. Wij hebben goed den kost en we zijn hier gerust.

Vrouw, we hebben onzen plicht gedaan, maar er was geen andere uitweg meer. De Duitschers zaten ons na op de hielen en ze waren met zovelen. Ze hadden ook kanons.

God geve, dat België weer vrij moge worden, vrij onder onzen dapperen Koning.

Vrouw, houd nu goeden moed en spreek de kinderen veel van mij. Wij zullen weer tegare komen, als 't vrede is.

Laat mij van tijd tot tijd nieuws weten. Pas op voor de Duitschers. Waar ge nu zijt, kunt ge, als 't moet, rap over de grenzen zijn. Vlucht niet onnoodig, want ik heb aan de grenzen zooveel volk gezien, dat ik geen plekke meer vond om te slapen. »

Zoo las moeder op dezen Zondagmorgen....

Van gezinnen, die niet uitgeweken waren, kwam een zoon of een dochter naar Nederland op een gerucht, dat de soldaat uit het huis daar zou zijn.

En dan begon een lastige tocht van zoeken.

Ja, onvergetelijk blijven die dagen voor hen, die ze meegemaakt hebben, de dagen, die als 't ware een tijdperk afsloten, het eerste eindigend met den val van Antwerpen en een ander, dat van den IIzer, inleidend.

Spoedig zou men het kanongebulder van uit een andere richting hooren, dien uit het Westen, van Vlaanderens verste kuststreek.

Ja, bij die interneering zag men treffende tooneelen. Zoo lezen we in het officieel verslag van het vluchtelingen komiteit der Hollandsche gemeente Koewacht:

« Het Belgisch leger was door het Belgisch gedeelte dezer gemeente naar Zelzate getrokken.

De achterhoede echter, werd Zaterdag 10 Oktober door de Duitschers, die bij Dendermonde over de Schelde gekomen waren, ingesloten en kon niet weg.

Gedurende dezen dag lieten zich telkens troepen Belgen interneeren. We zien ze nog zitten op de bank voor de Hollandsche wacht, de tranen in de oogen, terwijl de Hollandsche jongens hun brood met hun vreemde wapenbroeders deelden.

Het gros bleef echter op Belgische gebied, hopen nog door den vijand heen te kunnen slaan. Doch tegen den avond, toen de Duitschers al meer en meer onze grenzen naderden en de machinegeweren begonnen te werken, zoodat de kogels zelfs over Hollandsch gebied vlogen, was het een «sauve qui peut. »

Honderden soldaten sprongen over de afsluiting, over slooten en heggen, vluchtten in huizen en schuren. Het was een oogenblik van paniek, met geen pen te beschrijven.

Gelukkig behielden de enkele Hollandsche soldaten met de grenswacht belast, hun tegenwoordigheid van geest en waren de Belgische soldaten afgemat en uitgehongerd, zeer kalm, zoodat ze bij troepen van 3 à 400 slechts door een tweetal soldaten begeleid naar Axel konden werden geleid.

Den geheelen nacht duurde de interneering van Belgische en Engelsche soldaten, en toen den volgende morgen,—'t was Zondag—de geloovigen ter kerke gingen, zagen zij het geheele dorp als bezaaid met sabels, geweren, ransels, soepketels, politiemutsen, dekens, alles in der haast weggegoorpen. Ook stonden er automobielen, wagens en fornuizen. »

Te Hulst was de toestand nog erger. Daar viel men op sommige pleinen over de voeten der slapende Belgische soldaten, die geen ander plaatsje meer hadden kunnen vinden, ook om reden der duizenden vluchtelingen, dan de straat.

Veel geïnterneerden konden aan burgerkleeren geraken en nog wegsnappen, en langs Zeeuwsch-Vlaanderen naar West-Vlaanderen vluchten, om zich daar weer bij het leger te voegen.

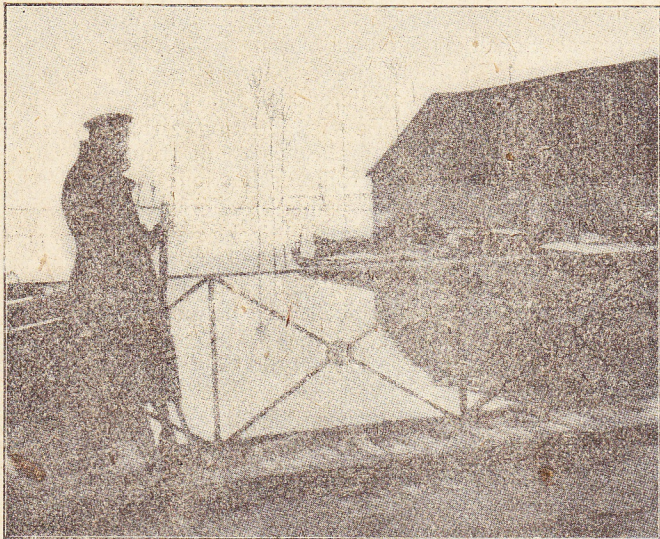
Anderen deden dit via Engeland en Frankrijk. Maar voor de massa was dit natuurlijk onmogelijk. Deze werd in kampen verdeeld : te Zeist, Amersfoort, Oldebroek, Harderwijk en Gaasterland. Die kampen bestonden eerst uit tenten, maar dadelijk sloeg men de handen aan 't werk en aldus verbeterde gestadig de toestand, zoodat een dagbladschrijver over Zeist kon schrijven :

« Met het doel, iets meer van de tegenwoordige inrichting van dit verblijf te vernemen, meer speciaal om eenige inlichtingen te mogen verkrijgen omtrent de maatregelen, welke zijn getroffen met het doel, den geïnterneerden het leven in het kamp zoo aangenaam en nuttig mogelijk te maken, vroegen we den bevelhebber verlof tot een bezoek.

We hadden daarbij het voorrecht luitenant Van Stockum als geleider te hebben.

We konden het niet beter treffen. Immers luitenant Van Stockum is speciaal belast met de afdeeling ontspanning en ontwikkeling. En wie zou beter op de hoogte kunnen zijn dan deze officier, die van de inrichting van 't kamp af, ja zelfs voor dien tijd te Amersfoort, zijn krachten heeft ge-

Belgische wacht aan den IJzer.

geven aan dit mooie werk en die vele van de plannen daartoe heeft ontworpen en uitgevoerd.

Toen we door de wacht werden aangediend, troffen we luitenant Van Stockum in zijn kantoor van de bibliotheek in kamp I. Al dadelijk hadden we gelegenheid te konstateeren, dat de leiding van de afdeeling « Ontspanning » voor den daarmede belaste heusch geen ontspanning geacht kon worden. Het was daar een komen en gaan van Belgen, die allen hun kleine wenschen en verlangens bij « meneer luitenant » kwamen uiten.

Onze omwandeling begon in de bibliotheek, waar thans niet minder dan 8000 boeken ter beschikking van de lezers zijn. Om de 4 dagen worden geregeld 700 boeken uitgereikt en hoe ordelijk dit gaat, blijkt wel uit het feit, dat bij de laatste inspectie slechts één boek ontbrak. De vele milde gevers in den lande en ook zij, die trouw hun dagbladen opzenden, kunnen dus voldoening van hun werk smaken.

In de bibliotheek vonden we eenige geïnterneerden druk bezig met het ontwerpen van plannen voor de vakscholen. De volgende week toch zullen de lessen in vakonderwijs als hout-, steen-, metaal-, katoenbewerking, zoowel theoretisch als praktisch, een aanvang nemen.

Tot dit doel is in kamp II een groote zaal ingericht, waarin door geïnterneerden onderwijs zal worden gegeven. Dit vakonderwijs is een uitvloeisel van 't beginsel, dat bij de betrokken autoriteiten voorziet, om den hier vertoevend Belgen gelegenheid te geven zich gereed te maken voor de taak, die hun wellicht wacht: als jonge krachten hun land te dienen door na den vrede zooveel mogelijk aan te vullen, wat door den oorlog in België aan energie en ontwikkeling verloren gaat.

't Is, zooals luitenant Van Stockum den mannen steeds voorhoudt: « Op het oorlogsveld gaan duizenden der uwen verloren. Aan u de taak om tijdens uw verblijf in het kamp u te bekwamen,

opdat ge, in uw land weergekeerd, die velen zult kunnen vervangen. »

De lagere school werd reeds in Januari geopend. Daar wordt thans les gegeven door 24 geïnterneerden en eenige leeraren, benevens een leerares uit Amersfoort.

Van de bibliotheek voerde onze weg naar een der twee groote kantine (100 bij 20 M.) waar we, onder het genot van een kop koffie, konden konstateeren, dat de prijzen billijk (door de hooge transportkosten iets hooger dan in de garnizoenen) en de keuze groot is. Aan deze regeling wordt er streng de hand gehouden.

Onmiddellijk aan de kantine grenst de theaterzaal. De Belgen houden van het tooneel en zoo moest de gelegenheid, om eenige malen in de week een goed stuk te zien opvoeren, door geroutineerde spelers uit hun midden, zeer welkom zijn. Met vereende krachten werd in ieder kamp achter de groote kantine een theater gebouwd. Het Rockefeller-komitee te Rotterdam zorgde voor het hout en verschillende geïnterneerden deden wat zij konden om de zaal een prettig aanzien te geven. Thans worden er bij afwisseling Fransche en Vlaamsche stukken opgevoerd.

Denk nu niet, lezer, dat de regisseur een gemakkelijke taak heeft. Daar worden hier problemen ter oplossing voorgelegd, waarvoor een Royaards, een Verkade of Roelvink zich achter het oor zouden krabben. Daar is b.v. de moeilijkheid der vrouwenrol. Er is n.l. slechts ééne dame ter dispositie onder de geïnterneerden. Schrik niet, lezer, 't is geen analoog geval aan het bekende « meisje loos », ook geen geïnterneerde marketenster, het is een heele, echte Belg, die echter de gave heeft een ganschen avond zijn mannenstem te kunnen metamorphoseeren in een allerliefst damesgeluid. Maar zoo is er slechts één. Daar is voorts de moeilijkheid met de keuze der echt Vlaamsche stukken. Het aantal hiervan is zeer schaarsch. Wie den regisseur in dezen kan helpen, zal den dank van velen oogsten.

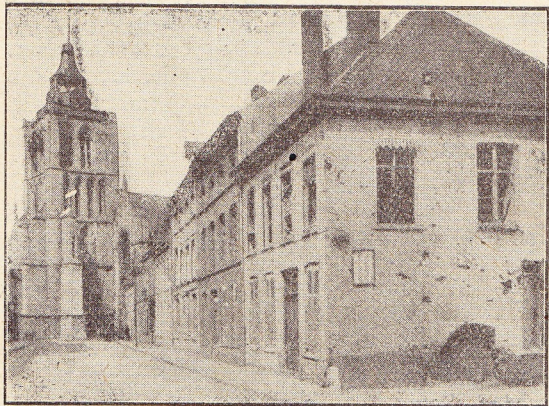
De recette! Deze zaak is eenvoudiger dan in de officieele tooneelwereld. Immers, in 't kamp geldt het stelsel: geen winst, maar ook geen verlies. En zoo kon als regeling worden vastgesteld: loge 10 cent, 2^e rang 5 cent, 3^e rang 2 1/2 cent. Natuurlijk moest hier het « militairen half geld » vervallen.

Behalve tooneelvereeningen doen zich af en toe specialiteiten-gezelschappen hooren; ook had een symphonie-orkest van geïnterneerden uit Amersfoort eenige malen een reusachtig sukses. Niet ver van de kantine geeft het kleurige front eener « Canadian Tambogan » een afwisseling tusschen de houten barakken, waar de geïnterneerden kunnen genieten van film en voordracht.

Van deze kinema, waarvan er zich ook een in het tweede kamp bevindt, vervolgden we onzen weg langs de lange barakken, langs bad-lokalen en verplegingsinrichtingen, bureelen van afdeelingsschrijvers, die liggen geschaard langs den opgehoogden kampweg, naar kamp II, waar men druk bezig is met den aanleg van een park en van een muziektent.

Wat verder af zagen we de velden voor voet-

St. Bertinusplaats met kerk te Poperinghe.

bal- en kaatsspel, waar de drie voetbalclubs en de zeven kaatsverenigingen ruimschoots gelegenheid vinden zich te oefenen, en waar tevens voldoende aan gymnastiek gedaan kan worden. Ook zijn hier eenige zaaltjes gereserveerd als oefenplaats voor de fanfare en het harmoniegezelschap der geïnterneerden.

Een der groote, reeds besproken zalen voor vakonderwijs, is zoodanig ingericht, dat zij 's Zondags den Katholieken tot kerkgebouw kan dienen. In de daartoe bestemde kantine in dit kamp bevonden we ons juist tijdens de bezoeken (van 1—4 's namiddags).

Dan bied deze zaal een eigenaardigen aanblik.

Bij tientallen zitten daar de geïnterneerden in den kring van vrouw en kroost.

Zie, lezer, als men daar zoo rondkijkt in die door tabakswalm bezwangerde zaal en je ziet dan die vele vluchtelingen, eenige uurtjes hier vertoevend, om man en vader te ontmoeten; je ziet hier een gebaarden krijger, met een zuigeling in de armen, ginds kleinen, die klimmen op vaders knie, hem kussen en lieve naampjes geven, je ziet die allen, zonder have, dan komt je een brok in de keel en keer je even het hoofd om.

Want daar is onder die Belgen soms veel leed en veel rouw. Men wees ons bij een bezoek een geïnterneerde samen met zijn vrouw. En men vertelde ons, dat zij weenden om hun jongen, hun eenig, dertien-jarig kind, dat gedood was, hetgeen zij eerst heden hadden vernomen.

Men wees ons een man, die vader, zuster en broeder kwijt was, en tot ons kwam een stoere Vlaming, gemoedelijk een praatje makend en ons vertellend, dat hij sinds November niet wist of zijn vrouw en vier kindertjes nog leven.

Zie, 't zijn enkele van de weinige staaltjes van ellende, en diep gevoelen we hoe gelukkig die velen nog moeten zijn, die elkander althans hebben weergevonden, elkander, tijdens verlof, kunnen ontmoeten.

Dat 't verlofgeven minder tot zijn recht kwam dan de betrokkenen wel wenschen, ligt, gezien de verschillende verlangens van pl. m. 14.000 menschen, voor de hand.

En dat er dan wel eens een slippertje gemaakt wordt, dit bewees ons een ontmoeting op ons

tochtje naar het kamp. Toen toch troffen we een Vlaming aan, die onder geleide van een onzer militairen naar het kamp terugkeerde.

« Ehwel meneere » — zoo vertelde hij met een leuken lach om den breedten mond — « ehwel meneer, 'k ad sinds den oestmaand m'n wuuf nie mee gezien en z'es expres naar ier gekommen; zoo ge ziet van eigen van d'ak ze zag 'e d'ak met heur mee gink en we zien te gare naar Amersfoort gegaan en daar en dag of viere gebleven. Zoo voor m'en straffe ik moeste in den bak. De directeur van den bak vroeg mie:

« Zie 'k je weere? »

« Ja », zei 'k, « ja, as m'en wuuf nog e keer weere komt! »

Van de kantine in kamp II, waar ons nog een in aanbouw zijnde biljartzaal gewezen werd, keerden we langs de krantenkiosk naar de bibliotheek terug.

Onze wandeling was geëindigd.

En we verlieten het kamp in de overtuiging, dat hier veel gedaan is, en nog veel gedaan zal worden tot ontspanning en ontwikkeling van de Belgen.

Dat de Belgen, die wij ontmoetten, zelf begripen en waardeeren, wat voor hen gedaan wordt, bleek ons wel uit de van achtung getuigende houding, welke zij tegenover luitenant Van Stockum aannamen. We durven dan ook als onze overtuiging geven, dat deze officier hier is « the right man on the right place ». »

Tot zoover deze algemeene beschrijving. De inrichting verbeterde naarmate de oorlog duurde. De vakscholen werden uitgebreid te Zeist en te Harderwijk en menig een heeft aan zijn verblijf aldaar veel te danken.

De stad Brussel gaf ruime subsidies en onderleiding van volksvertegenwoordiger K. Huysmans en den heer Buysse organiseerde men het onderwijs zeer praktisch. De uitslagen waren verbazend.

Een zeer gewichtige en heilzame maatregel was later de tewerkstelling. Duizenden geïnterneerden kregen loöngevenden arbeid, het gansche land door. Velen lieten hun gezin komen en woonden dus thuis als in België.

Zoo vestigde zich een gansche koloni: Leiemannen uit West-Vlaanderen bij Nijmegen voor de vlasbewerking. Anderen dienden bij landbouwers, waren arbeidzaam in metaalfabrieken, op scheepswerven, enz.

Een Belgische firma ving de vlaseelt aan op de Veluwe, bijna uitsluitend met geïnterneerden. De tewerkstelling — geen dwang maar volle vrijheid en met loon dus — vormde ook geïnterneeringsgroepen. Om dit mogelijk te maken, had de Nederlandsche regeering met de onze een overeenkomst gesloten, bepalend, dat ontvluchting verboden was.

Geïnterneerden, die er toch in slaagden Engeland en Frankrijk te bereiken, wat trouwen; zeer moeilijk was door de strenge controle en wettige scheepsgelegenheid, werden teruggestuurd.

Aldus kon Duitschland geen aanmerkingen maken op de groote vrijheid van beweging aan geïnterneerden toegestaan, iets wat het anders zeker « neutraliteitsschending » zou genoemd hebben.

Het aantal geïnterneerden in de kampen werd dus kleiner. Veel gehuwden woonden bovendien in een der houten huisjes der Belgische dorpen bij de kampen.

De meeste geïnterneerden waren dus rond Zeist, Oldebroek, Harderwijk, Elburg, op de zogenaamde Veluwe, het heideland.

Ik heb het bezocht. Toen schreef ik :

« En nu kom ik eerst op de echt wilde, eenzame Veluwe, 'k Volg een nieuwen weg, door Belgen aangelegd, dwars door de stille bosschen. Verrukkelijke natuur ! Hier dat pad naast den weg, een laan, schooner, ja veel schooner dan een beuk der statigste Gotische kerk, met de pilaren, bogen en gewelven der natuur, den grond nog bestrooid met bruine naalden, waarop zacht 't getemperd licht speelt. En welk een stilte om ons heen !

Wat is de wereld schoon ! Wat kan men ze gruwelijk maken !

Werkelijk, daar staat een hoefje. Een vrouw in de dracht der streek staart me na. 't Moet een gebeurtenis zijn, als hier iemand voorbijkomt.

En weer sluiten zich de bosschen na die kleine open plek aaneen, en hangt allerwegen de stilte, de verlatenheid, 't mysterieuse .

'k Dacht aan de Kempen, vooral zooals ze vroeger waren, eenzaam als hier de Veluwe, en waar Conscience van den brandenden schaper hoorde vertellen.

Hoe moet wel 't harte branden van den Kempischen soldaat, als hij hier de heide ziet opengaan in heerlijke kleuren, en in den geest zijn eigen streek aanschouwt met 't eigen hoefje en de eigen wegen, waarlangs de koe aan 't zeel wordt geleid.

En zoo rijden we voort. Daar sjokt een huifkarretje nader. 't Verkeersmiddel hier. Ja, ginds over de luchtige wegen, eenige uren achter de donkere bosschen, davert de trein, maar hier zelf is de natuur ongerept.

Door de Belgen veranderde de Veluwe snel.

Vraag er te Nunspeet maar eens na. En zoo is er ook veel verbouwd en vergroot te Harderwijk, te Amersfoort en 't bleek ook hier hoe « de een zijn dood, de ander zijn brood » is. Niemand misgunt zulks aan de winkeliers en handelaars, maar wel is het treurig, dat in veel gevallen de ellende van ongelukkige zwervers schandelijk geëxploiteerd werd. We moeten eerlijk zijn en bekennen, dat zulks in alle landen, en met name ook in ons eigen, is geschied. Maar dat het ook overal, ter eere van de menschheid, uitzondering bleef.

De eenzaamheid der Veluwe voor den oorlog !

Eerst was men hier schuw van ons, vertelde me een Vlaamsch soldaat, die op een verlaten puntje der Veluwe woont. Als we met een groepje door het bosch kwamen, liepen de vrouwen weg. Eens kwam ik geheel onverwacht bij eenige arbeidsters. 'k Maakte een praatje. Eerst schenen ze verschrikt, maar de kennismaking duurde niet lang. Velen hadden de zonderlingste begrippen omtrent ons alsof we een soort van heidenen waren. Zoo vroegen ze me, of 't waar was, dat we in België niet trouwden. En och Heere, wat heb ik hier bij hen zelf achterlijkheid gezien. Onlangs

kwam ik aan een beek. Een vrouw gaf haar kind de borst en stak en passant een groote pruim in haar mond, en zoo hadden moeder en kleine beiden wat te genieten. En dan die kleederdracht, die zien we in de Kempen niet meer. Maar we kunnen goed met 't volk overweg, en zitten menigmaal in een Veluwsche hut een «bakje koffie» te drinken.

En inderdaad, deze Antwerpenaar mengde in zijn taal reeds een heele resem Veluwsche woorden.

Maar mijn eenzame weg liep over in een oord, waar meer, wat men « beschaving » noemt zichtbaar werd. De bosschen kregen 't uitzicht van parken, ik zag huizen en villas en werkelijk, daar hing een telefoondraad.

In de verte stak een toren tegen de blauwe lucht. Dat was Epe, mijn bestemmingsplaats waar ik in 't hotel Veluwe een voordracht voor de geïnterneerden zou houden.

Epe is een lief dorp, wat lag het daar heerlijk schoon en innig gezellig op den rustigen zomervogelzaterdagavond !

We stonden even op de « Belvédère », een uitzichtoren, waarvan ik een verrukkelijk gezicht had over de Veluwe tot Kampen, Elburg, Deventer, Apeldoorn, als rustpunt voor 't oog. En aan den voet bezochten we een ouderwetsche Veluwsche hut, nu een miniatuur museum. Waarachtig, daar stond ook het weefgebouw, ons zoo goed uit Vlaanderen bekend.

In de oude pastorie wonen de geïnterneerden van de groep Epe. Andere Belgische soldaten verblijven daar « boven » op de hoogte van Oldebroek, of in tal van andere dorpen. Ze zijn te werk gesteld, en, al blijft daar de smart van de lange scheiding van hun gezin, al drukt ook hen 't leed van dezen tijd en van België's beproeving, toch is hun toestand veel dragelijker dan die der makkers in de groote interneeringskampen.

't Was Zaterdag avond. Netjes gekleed, in de stemming van den Zondag reeds, kwamen onze landgenooten aangewandeld; ze verzamelden zich in de groote zaal van het hotel en daar sprak ik tot hen over ons land, ons volk, over de beproevingen, waaruit toch een nieuwe toekomst kon worden.

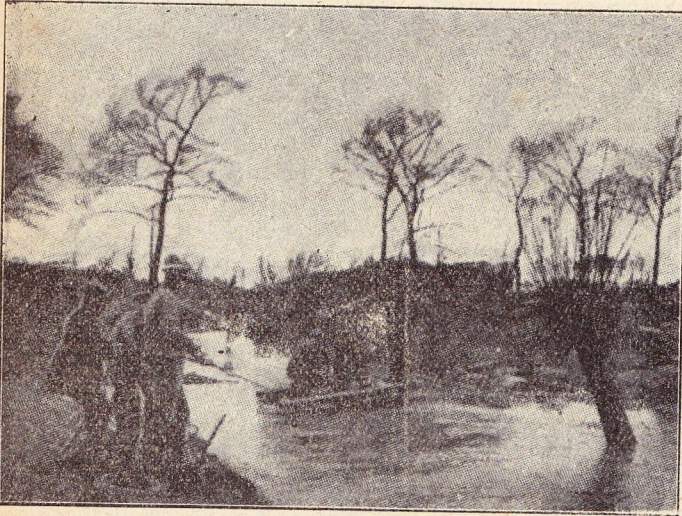
Door de lengte van den oorlog werd de arbeid in Nederland schaarscher en veel geïnterneerden moesten daardoor naar het kamp terugkeeren.

En nog een nieuwe beproeving : er kwam gemis aan levensmiddelen; de rantsoenen werden verminderd. Onze eigen regeering betaalde bovendien een geringe soldij. Dan de langdurige scheiding van geliefden en voor duizenden uit het etappegebied de volslagen onzekerheid en onwetenschap omtrent hun lot, want er kwam geen nieuws door.

Weinige buitenstaanders kenden het tragische der kampen, waar soldaten zinneloos werden of zelfmoord pleegden... We halen hier nog een schets uit die dagen aan :

« We hebben den Amersfoortschen straatweg verlaten en wandelen een laan in. En eensklaps overal goud ! Goud op 't pad, goud terzijde, goud in de grachten. Daar hooge in de toppen hangt de nevel... November... Wegstervend jaar.

De Belgen gebruikten een vlot om over den IJzer te steken.

't Is stil alom. 't En roert geen wind. Alleen een ritselend blad, dat keerend en wentelend, grondewaarts zinkt.

En we stappen voort, en luitenant Z. van Antwerpen en ik en we zijn als verloren in het woud, zoo klein in die grootsche, wijde eenzaamheid.

« Zoo ligt nu het bosch van Houthulst ook », zeg ik. « Ginds diep in Vlaanderen. En temidden van het herfstgoud vechten en wonden en sterven ze. En weemoed grijpt ons aan. Ginds... sterft niet alleen de zomerweelde, het jaar... daar sterven rassen. »

We gaan verder, altijd verder, in dit als heimnisvolle bosch.

« Daar », zegt de luitenant, en hij toogt een groote witte vlek.

't Is het interneeringskamp. Reeds vertoeven er landgenooten, mannen des vredes, plots door den oorlog tot strijders geroepen, nu gevangenen geworden. En in dat kamp smachten ze naar de vrijheid, die maar niet komen wil, naar vrouwen en kinderen, ouders, verloofden, die ze in 't land van ellende weten. We verlaten het bosch, we gaan door een hek en wandelen langs barakken.

Ook in 't kamp is 't stil. Veel soldaten zijn op wandel, veel aan den arbeid, velen ook liggen moedeloos in hun loods, op hun matras en staren als in de verte, al stuit de blik op een houten wand... en ze zien elken langen dag weer steeds hetzelfde huis... hun huis, terwijl in bange onrust de gedachten woelen om dat zelfde punt. En als de briefdrager komt, blijven zij liggen of zitten, want hij brengt toch niets voor hen..., kan niets brengen, omdat 't eigen dorpje in 't afgesloten gebied ligt, waar alleen de oorlogsbelangen gelden. En zoo wachten en staren en vragen en denken zij, al drie jaren. En sommigen denken ook zelfs niet meer... kunnen niet meer denken, en eens zal men hen wegleiden omdat door 't danig hang peinzen en dubben en vragen het duister in hun brein geworden is.

En weemoediger nog wordt het in ons, terwijl

wij door de kampstraat, voorbij de barakken gaan...

« We zijn er », zegt de luitenant.

We treden een donker poortje binnen en eensklaps bevinden we ons voor een duizend soldaten, allen Vlamingen, voor wie we onze maandelijksche voordrachten komen houden. En 't is me, als ik op het tooneel sta of ik plotseling hun vrouw, hun kinderen, hun ouders zie... hun huzen en hoefjes, hun dorpen en steedjes..., ginds in de Novembernevelen, als in een rouwsluier gehuld, achter de helsche grensversperring. En waar zou ik dan ook anders over kunnen spreken dan over hun famielieleiden, hun ellende, maar ook hun geestkracht, hun verlangen naar den vrede maar eveneens hun wonderbare volharding, over hun verleden, met zijn goed en zijn kwaad, en de toekomst, die we verbeiden, een vrij land.

En als ik daarna heenga en weer door het bosch wandel, is er meer hoop in mijn hart.

't Doel dier voordrachten is den moed op te beuren... maar juist die soldaten hebben mijn moed verhoogd, want op al die wezens en in die oogen heb ik ernst gelezen, en den wil, dat in het nieuwe België een vrij Vlaamsch ras naast een vrij Waalsch ras leven zal, dat het onderwijs er bloeien en de drankplaag uitgeroeid worden moet..., dat ze zich voorbereiden op de ontzaglijke taak, het door de Duitschers zoo verraderlijk gehavende land, weer op te bouwen, stoffelijk en geestelijk...

En ook 's avonds toen ik te Amersfoort voor de geïnterneerden optrad..., datzelfde gevoel, datzelfde bewustzijn. »

Maar genoeg, over die interneering ware een gansch boekdeel te vullen.

Laten we ten slotte nog eens de officieele zijde der interneering bekijken.

« Eenige Belgische officieren » schrijft generaal Dossin, « slaagden er in hetzij Belgisch gebied te bereiken ten Westen van het kanaal Gent-Terneuzen, hetzij zelfs Engeland. Dit kwam van de eene zijde, doordat de Hollandsche bewaking niet overal even goed verzekerd was op alle punten der grens en van een andere zijde, dat er officieren waren, die burgerlijke kleedij bij zich hadden of er zich ter plaatse konden aanschaffen; maar dat zijn zeer zeldzame uitzonderingen.

De meeste officieren waren in Nederland gekomen met hun troepen, over de landwegen of over de Schelde, en werden met hun ondergeschikten op plaatsen vereenigd, waar men ze zeer nauwkeurig bewaakte, en ze over 't algemeen den volgenden dag per spoor verzond naar de interneeringskampen, ten Zuiden, ten Oosten en ten Noorden der Zuiderzee.

Beweren, zooals het gerucht liep, dat de Nederlandsche overheid aan de officieren eenige dagen tijd liet, om te ontsnappen, is feitelijk zeggende, dat Holland de internationale overeenkomsten zou geschonden hebben, wat niet houdbaar is. Wel is het zeer verklaarbaar, dat eenigen, en dan nog een zeer klein aantal, aan de bewaking konden ontsnappen, tengevolge der verwarring, welke moest ontstaan door den schier op den zelfden stond aanstroomenden vloed der Belgi-

Engelsch kantonnement.

sene en Engelsche troepen, samen 400 officieren en meer dan 30.000 man met wapens en bagage.

De minister van oorlog schreef voor: « De geïnterneerden der verschillende nationaliteiten moeten gescheiden worden.

De officieren mogen niet bij hun onderge-

De militaire graden van ondergeschiktheid zijn afgeschaft.

Wat de verblijfplaats betreft, den geïnterneerden officieren toe te wijzen, bepaalt onze verordening over het oorlogsrecht:

« Zooveel mogelijk wijst men aan officieren en gelijkgestelden verblijfplaatsen aan buiten de interneringsdepots. »

De beslissing der Hollandsche overheid om de officieren van hun ondergeschikten te scheiden, was dus volgens dees verordening.

Om hen onder de bevelen en de bewaking van een kamp-kommandant, gehecht aan hun troepen, te plaatsen, werden de officieren geïnterneerd in plaatsen nabij gezegde kampen.

De Hollandsche overheid vroeg aan elken officier op eerewoord te beloven zich niet van zijn verblijfplaats te verwijderen en niet zonder toelating, de bepaalde grens van een aangeduiden kring te overschrijden.

De officier was verplicht elken dag, op een vastgesteld uur, een aanwezigheidsregister te teekenen.

De officier kan ieder oogenblik op zijn verzoek, van zijn verbintenis ontheven worden.

De Deutsche, Engelsche en Belgische officieren ondertekenden allen deze verbintenis.

Dadelijk bij mijn aankomst in Den Haag, einde Januari 1915, trachtte ik in overeenstemming met den wensch van minister de Broqueville, te verkrijgen, dat de officieren hun dienst zouden mogen doen bij hun ondergeschikten.

Dientengevolge bepaalde in Maart de minister van oorlog in Nederland:

« Het kan aan de geïnterneerden officieren

toegelaten worden zich met hun ondergeschikten bezig te houden en ze te besturen onder het toezicht der Nederlandsche overheid.

De graden van ondergeschiktheid worden opnieuw ingesteld.

Zoo was het mogelijk en alleen daar de officieren hun woord gegeven hadden, dat het contact tusschen hen en de troepen in de verschillende interneringskampen, gereedelijk verkregen werd.

En nu over het gegeven woord.

Eind November gaf de Britsche overheid bevel aan hun officieren hun woord terug te nemen.

Uit Groningen werden ze naar een gedeklasseerd fort van Utrecht overgebracht, waar ze niet meer de minste betrekking met hun manschappen hadden.

Daar de Belgische officieren vernamen, dat men van het front niet goedkeurde, dat zij hun woord gegeven hadden, verzochten ze eind November, onzen gezant in den Haag instructie's aan onze regering te vragen. Onze gezant voldeed aan dit verzoek en gaf de officieren den raad, in afwachting van dit antwoord, geen beslissing te nemen.

Half December namen toch vier Belgische officieren hun woord terug; zij werden naar het eiland Urk gestuurd, te midden der Zuiderzee, waar geen enkele Belgische soldaat was.

Begin November 1915 vernam onze gezant in Den Haag, dat de regering voornemens was aan alle officieren bevel te geven hun woord terug te nemen.

Alvorens dit bevel te geven, wenschte onze regering echter te vernemen, welke gevolgen deze maatregel zou hebben voor het hernemen van het contact tusschen oversten en troepen. Daar het antwoord luidde, dat dit contact onvermijdelijk verbroken zou blijven, werd het bevel niet uitgevaardigd.

In December vroeg de Britsche regering, dat